

שאל אפרתי

"קול ה' יחולל אילות" (תהילים כ"ט, ט) הריונה של האיילה כמפתח להבנת מספר ביטויים במקורותינו

א. מבוא

בביקורי בקיץ תשנ"ח ב'ער האיילים' במושב אודם שבצפון רמת הגולן, התוודעתי לאורחות חייו של עדר האיילים הנמצא במקום.¹ להפתעתי גיליתי התאמה בין הדברים ששמעתי על הריון האיילה ועל ניסיון הצוות בטיפול באיילים שביער, המלמדים על ייחודו של הריון האיילה,² ובין פסוקי התנ"ך, מדרשי חז"ל ואולי גם מאמר ב'זוהר' העוסקים באיילה. אם יהיה במאמר זה משום תוספת, ולו כל שהיא, להעמקה בנושא זה ואולי להבנה נוספת של נפלאות הבריאה ורזי המקרא, יהא זה שכרי.

ב. הממצאים המדעיים והניסיון המצטבר מגידול איילים ב'ער האיילים'

להלן כמה מהממצאים הקשורים בהריון ובלידה של איילות שעשויים להתקשר לביטויים במקורותינו:

1. זו ההזדמנות להודות לקרן המדריכה ולמ' אמיתי מנהל 'ער האיילים', אשר סייע לי רבות לאשש ולחזק את הדברים הנדפסים להלן. מ' אמיתי הוא בעל ניסיון רב ביותר בגידול צאן, בקר ואיילים. מדבריו למדתי שנושא הריון האיילה - שהוא די ידוע בעולם - כמעט שלא נחקר בארץ ומעטים מאנשי המקצוע בארץ יודעים אודותיו. המידע הביולוגי המובא במאמר שאינו מופנה לביבליוגרפיה, מבוסס על דבריו.
2. **האייל המקראי** - הנו כנראה 'אייל הכרמל'. מין זה נעלם מהארץ בתחילת המאה הנוכחית, אך מנסים לחדש את קיומו ביערות הכרמל. ראה: מ' דור, **החי בימי המקרא המשנה והתלמוד**, תל אביב תשנ"ז, עמ' 31 ואילך ובמיוחד עמ' 32; וראה גם: ה' מנדלסון ו' יום-טוב, **יונקים**, בתוך: ע' אלון (עורך), **החי והצומח של ארץ ישראל** 7, תל אביב 1987, עמ' 253-254.

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

היריון דחוי (מושהה) - מתוך הספרות המדעית ומתוך תצפית בחיי האיילים
שביעיר ברורה היום התופעה הייחודית של 'היריון דחוי' אצל 'אייל הכרמל'.³ לאחר כשבועיים מן ההזדווגות⁴ נעצר ההיריון ומתחדש לאחר כשלושה-ארבעה חודשים. במשך הזמן הזה נמצאת הביצית המופרית ברחם, אולם אינה משתרשת. ההתפתחות נפסקת לכאורה חודשים⁵, ורק אחר כך מתחילה הביצית שוב להתפתח וההמלטה מתרחשת בחודשים מאי-יוני.⁶ תופעה זו מוסברת בצורך שהלידה תתבצע בחודשי האביב החמים. כך ניתנת האפשרות לאיילות שלא הזדווגו ביולי-אוגוסט להרות בנובמבר-דצמבר.⁷ תופעת ההיריון הדחוי עוררה בעבר, בטרם הובנה כיאות, פליאה רבה; כאשר חוקרים בדקו בחודשים נובמבר-דצמבר איילות שהזדווגו בחודשי הקיץ ולא נמצא בבטן עובר, הפליא הממצא מאוד. עתה יודעים אנו שלמעשה ישנה במצב זה 'הקפאת היריון', וההיריון הפעיל נמשך אפוא כחמישה וחצי חודשים בלבד ובסך הכול כתשעה חודשים.⁸

לידה בלתי חזויה - התצפיות שערכתי ביער חשפו תופעה נוספת ייחודית לאיילה. מסתבר שאיילות שהזדווגו באותו זמן יולדות בהפרשי זמן של שבועיים-שלושה (20-22 יום), כיוון שכל איילה כביכול 'בוחרת' לעצמה את זמן הלידה. ייתכן שהתופעה קשורה במשך הזמן של החיפוש אחר מקום מתאים ללידה,⁹ אולם על כל פנים הממצא בשטח ברור:¹⁰ בניגוד לבעלי חיים אחרים שמועד הלידה שלהם ניתן

3. ראה: מ' דור (לעיל, הערה 2), עמ' 32: "ההיריון מופסק וממושך. המין היחיד במשפחת איילים שקיימת בו הפסקת הריון"; וראה: ה' מנדלסון וי' יום-טוב, **יונקים** (לעיל, הערה 2), עמ' 254. אציין כי התופעה מתוארת כייחודית אצל 'אייל הכרמל' בחלק מהספרות המקצועית, ובפרט במקורות שצינתי. עם זאת ברור שישנם מינים נוספים ממשפחת האיילים שבהם קיימת תופעה זו (ראה להלן, הערה 7). לעניין הקישור למקרא ולחז"ל - מטרת המאמר - די בציון העובדות דלעיל.
4. לפי מ' דור (שם) מתבצעת ההזדווגות בחודשים יולי-אוגוסט. תצפיותיו של מ' אמיתי גילו שההזדווגות מתרחשת בחודש נובמבר.
5. לדעת מ' אמיתי - שלושה חודשים. ייתכן שהדבר תלוי גם במין האיילה: 'אייל הכרמל', 'אייל אדמוני', 'אייל הצפון' ואחרים, שזמן הריונם שונה.
6. מ' דור (שם) מציין שנתונים אלו נכונים לאירופה ושאינן לנו נתונים מהארץ. היום הצטברו נתונים מן התצפיות וייתכן שמחקר עדר האיילים בכרמל יוסיף מידע בנידון.
7. ראה: B. Grzimek, L. Helk et al, Value 'deer', *Grzimek's Animal Life Encyclopedia* 13, Mammals IV, pp. 154-245. עיין בפרט עמ' 199-200.
8. שם, עמ' 200.
9. ראה: מ' דור (לעיל, הערה 2) שם; י' פליקס, **טבע וארץ בתנ"ך**, ירושלים תשנ"ב, עמ' 348, מציין שהאיילה נוהגת ללדת ב"סבכי החורש והמטע" (שם).
10. יש כמובן לציין שהאיילות שב'ער אודם' אינן נמצאות בתנאי חופש מוחלט, אלא מוקפות גדר המגבילה אותן. ייתכן שהמצב בתנאי חופש שונה.

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

לחישוב על פי זמן ההזדווגות, הרי שאצל האיילות זמן הלידה - במגבלת הזמן שצוינה - אינו ניתן לחישוב!¹¹

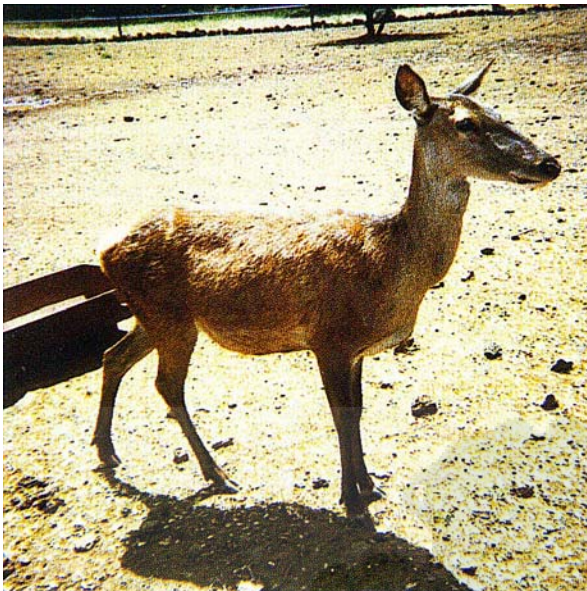
מראה האיילה - אנשי 'ער האיילים' מציינים כי כמעט שלא ניתן להבחין בהרינה של האיילה. מראה האיילה וצורת הליכתה אינם משתנים בזמן ההיריון ואינם מרמזים על קרבת הלידה (ראה איור מספר 1), בניגוד לבעלי חיים אחרים.

ההמלטה עצמה - מרגע תחילת ההמלטה - היינו, מתחילת ההתכווצויות - אין אפשרות לעצירת תהליך הלידה המהיר, וגם זאת בניגוד לבעלי החיים המסוגלים לכך.¹² דומני שגם תופעה זו נרמזת במדרש (ראה להלן סעיף ד).

ג. "חלל אילות תשמר?" (איוב ל"ט, א)

דומה שהפסוקים הבאים באיוב מקבלים משמעות ברורה וחדה יותר לאור התופעות שתיארנו לעיל:

בתשובה המפורסמת שבסוף הספר, שואל-נוזף הקב"ה באיוב:

איור מספר 1: איילה אדמונית בהיריון (הצילום באדיבות מ' אמיתי, 'ער האיילים').

11. מ' אמיתי ציין בפניי, מניסיונו, שכבשות שהזדווגו באותו זמן יולדות בדיוק באותו יום. לא כך אצל האיילות.

12. מ' אמיתי ציין בפניי שאצל הסוסה, לדוגמה, התופעה אפשרית; וכן אצל הגנו (משפחת פרים באפריקה) - על פי הערת פרופ' מרדכי כסלו.

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

הידעת עת לדת יעלי סלע חלל אילות תשמר. תספר ירחים תמלאנה וידעת עת
לדתנה. תכרענה ילדיהן תפלחנה חבליהם תשלחנה (איוב ל"ט, א-ג).

שאלות הקב"ה לאיוב ברורות:¹³ האם יודע אתה האדם את זמן לידתן של האיילות
ואת מספר ירחיהן?¹⁴ האם יודע אתה ל'שמור' את זמן הלידה או אולי יודע אתה
לספק לאיילה את צורכה בזמן הלידה ואחריה?¹⁵ דומני שהתופעות שציינתי -
ה'היריון הדחוי', זמן ההמלטה ה'בלתי-חזוי', מראה האיילה לפני ההמלטה שאינו
מסגיר את זמן המלטתה הקרוב, ההמלטה המהירה שאינה נעצרת - כל אלו
מסבירות-מבהירות את הפליאה המקופלת בפסוקים אלו.

בנקודה זו יש לשים לב, לצורה האקטיבית שבה מופיעות האיילות בפסוקינו,¹⁶
כ'זומות' הלידה וכמבצעות אותה באופן עצמאי: תכרענה,¹⁷ ילדיהן תפלחנה,

13. ראה: ע' חכם, **ספר איוב עם פירוש 'דעת מקרא'**, ירושלים תש"ל, עמ' ש: "בתמיהה... כלום
יכול אתה לספר את ימי עיבורן ולדעת על ידי כך את עת המלטתן". פליקס (לעיל, הערה 9)
מסביר בהקשר לפסוקים אלו שהיעל והאיילה הן חיות הנרדפות על ידי טורפים וציידים,
ונמצאות לפיכך באזורים מוסתרים: "היעל במקום משכנה בין סלעי המגור של מדבר יהודה
ומצוי הנגב הרחוק, האיילה בסבכי החורש והמטע" (שם). "ימי ההיריון וההמלטה" - כותב
פליקס - "הם תקופה מסוכנת לאיילה וליעלה... בני אדם להוטים לצוד בעלי חיים אלה,
שבשרם טעים (וכשר), הם מנסים להתחקות אחר אורחם ורבעם, כדי לדעת מהי העונה
הנוחה ביותר לצודם. ברם מעיקרו נשאר אורח חייהן של חיות אלה סתום ומופלא". פליקס
שם את הדגש על המסתורין שבחיי האיילה ועל הרצון לצודה דווקא בזמן הלידה, אך דומני
שהפסוקים המדברים יותר מכול על היריון האיילה עצמו - על אורח לידתה ועל זמנה -
מציעים הבנה טובה יותר של התופעה.

14. 'ירחים תמלאנה': ע' חכם (שם) מסביר שמדובר בהשלמת ימי העיבור כמו: "וימלאו ימיה
ללדת" (בראשית כ"ה, כד). אכן זמן הלידה שאינו ניתן לתחזית (לעיל), שופך אור על ביטוי
זה.

15. ראה: ע' חכם (שם): "כלום שומר אתה בלבך את-העת ויודע לכוונה, ובבואה כלום עושה
אתה (האדם) לאילה את צרכה?". הסבר זה מזכיר את המתואר אצל גרצ'מק, הלק ואחרים
(לעיל, הערה 7): לאחר ההמלטה משאירה האיילה את העופרים לבדם במקום מוסתר ובאה
רק להיניקם (כשלושה-ארבעה ימים). התקרבות של אדם או נגיעה בעופר עלולות לגרום
אסון בגלל הפחד שנופל על האיילה בהריחה את ריח האדם (שם, עמ' 200).

16. אכן ע' חכם (שם) מתקשה בלשון זו וראה שם הסברו הלשוני (הערה 58): "ויש אומרים,
ש'תפלחנה' הוא פועל יוצא לשלישי. כלומר תגרומנה לילדיהן שיפלחו". הערה זו הנראית לי
כפשט הולמת את הסברי. הצעה נוספת ב'דעת מקרא' היא שלשון פֻעַל מרמזת להמלטת
הרבה ולדות (שם). בספרות מתועדת במקרים נדירים לידת ארבעה עופרים (ראה גריצמק,
הלק ואחרים [לעיל, הערה 7], עמ' 200).

17. 'מצודת דוד' (שם ג, ד"ה תכרענה) במקום מדגיש: "הלא כאשר תכרענה ללדת מעצמן יצאו
ילדיה... ושולחת מעצמה את חבליה כי ילכו להם מיד אחר הלידה מבלי צורך אל המילדת".
גם פירוש זה מדגיש את אקטיביות האיילה ואת עצמאותה, והדברים נקשרים - כך נראה -
היטב. אבן עזרא כותב (שם, ד"ה תכרענה): "ותפלחנה ילדיהן כדי שלא יזוזו ממקומם". אכן,

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

חבליהם תשלחנה. האם אין התיאור נובע מיכולת האיילה ל'בחור' את זמן ההמלטה ומההמלטה המהירה והרציפה?¹⁸

ד. "אני מזמין לה דרקון"

גם במדרש חז"ל על פסוקים אלו באיוב מוצגת המלטת האיילה כתופעה ייחודית המוכתבת על ידי הבורא. מופיע כאן הממד של מצוקת האיילה והתערבות הבורא ברגע המדויק והמתאים ביותר. האם תיאור זה איננו מרמז על תופעה בלתי מובנת ואולי מסתורית, כדברי פליקס,¹⁹ הניזונה מהעובדות שהעלינו לעיל? הבה נעיון:

'חולל אילות תשמור'. אילה זו רחמה צר.²⁰ בשעה שכורעת ללדת, אני מזמין לה דרקון שמכישה בבית הרחם ומתרפה ממולדה,²¹ ואלמלי מקדים רגע אחד או מאחר רגע אחד מיד מתה. בין רגע לרגע לא נתחלף לי, בין איוב לאיוב נתחלף לי?²² (בבא בתרא טז ע"ב).

ההשגחה האלוהית הרחומה מצילה את האיילה כבמטה קסם, ברגע אחד מסתורי - וזו הנקודה המהותית בתיאור - שאין לחזותו על ידי אדם.²³

הכשת הדרקון שבעקבותיה באות התרפות האברים והלידה המהירה עולה אפוא אף היא בקנה אחד עם הממצאים שהצגנו.

- כפי שכבר ציינתי (לעיל, הערה 15) העופרים נשארים מוסתרים במקומם מספר ימים והאיילה באה רק להיניקם.
18. אפשרות נוספת לביאור קשורה אולי בדברי פליקס על הפסוק - "שמה חבלתך אמך, שמה חבלה ילדתך" (שה"ש ח', ה; ראה הנ"ל, שיר השירים טבע עליה ואלגוריה, ירושלים תש"מ, עמ' 117). פליקס מסביר שהאיילה מנתקת את חבל הטבור, וגם על פי הסבר זה בולטת אקטיביות האיילה בלידתה.
19. פליקס (לעיל, הערה 9), שם, המביא מדרש זה מעיר: "...אגדות מעין אלו נוצרו בדמיון העממי, שניסה לפתור חידת חייהם של בעלי חיים מופלאים אלו". אכן, דומה ש'מופלאותן' של האיילות, בפרט הריון-לידתן והתופעות שמסביבן, מתאימה לתצפיות המדעיות.
20. בילקוט שמעוני רמז תתסב: "אבריה צפופים". דומה שהתופעה שכמעט אין לזהות את הריון האיילה עומדת בבסיס הביטוי.
21. בהגהות הב"ח (שם): "ומתרפא ויולדת". המשמעות דומה. הקב"ה גורם לרפואתה-לידתה של האיילה ומצילה ממיתה על ידי הכשת הדרקון. גם הביטוי 'ומתרפה' רומז אולי ללידה המהירה-הרציפה של האיילה.
22. גרסה דומה נמצאת בילק"ש תהל' קד רמז תתסב, בעירובין נד ע"ב וביומא כט ע"א.
23. ראה למשל דברי הרמב"ן ('פירוש הרמב"ן על איוב', מקראות גדולות, הוצאת פרדס 1954), על פרק ל"ט באיוב, המסביר שמטרת פרק זה היא הדגמת השגחתו של ה' על בריותיו, כולל על העורב והיעל אשר מזניחים את ולדותיהם.

ה. "קול ה' יחולל אילות" (תהילים כ"ט, ט)

האם אפשר לפרש את הביטוי שבכותרת בצורה חדשה לאור התצפיות? דומני שכן.
הבה נעיין בפסוקים ובמפרשים:

קול ה' יחיל מדבר יחיל ה' מדבר קדש. קול ה' יחולל אילות ויחשף יערות ובהיכלו
כלו אמר כבוד (תהילים כ"ט, ח-ט).

ע' חכם מסביר 'יחולל' בדומה ל'יחיל', 'יבהיל', 'ירגיז', 'ירעיד': "האילות שוכנות בעבי
היער, וכשקול ה' משבר את העצים, האילות נבהלות ונסות במרוצה"²⁴.

אך ייתכן שהסבר אחר יוסיף משמעות חדשה לפסוק. 'יחולל' עניינו לידה,²⁵ והנה
"קול ה'" המפליא בעצמתו ובקדושתו - "כלו אומר כבוד", יגרום ללידת האיילה.
מועד לידה זו, כפי שראינו, אינו אחיד ואינו קבוע ויש בו מרווח זמן; אולי הוא אף
מצטייר כנתון ל'בחירתה' של האיילה.²⁶ קול ה' הבלתי צפוי ושלא ניתן לחזותו הוא
המעורב, לדעת משורר תהילים, בלידת האיילה שדברים כה רבים ובלתי צפויים
מצויים בה.

ו. איילת השחר

ייתכן שגם המדרשים העוסקים ב'איילת השחר'²⁷ יקבלו בעקבות ממצאנו גוון שונה
וברור יותר ויתבהר פשר המשלטה של אסתר ל'איילת השחר':

24. ע' חכם, ספר תהלים עם פירוש 'דעת מקרא', ירושלים תשל"ט, עמ' קנח. הסבר זה משתלב
היטב עם שאר הפסוקים שבפרק. עם זאת דומני שיש מקום גם להסבר אחר. הסבר שני
שמובא (שם, הערה 9) בשם 'יש מפרשים' מדבר על 'אילות' כ'אלה ואלון' ובמקביל ל'עירות',
אך לדעתי איננו סביר. בהמשך הערה זו מביא ע' חכם את דברי איוב 'חלל אילות תשמר'
(ל"ט, א), וטוען ש'איוב לקח את מליצתו ממזמורו, והשתמש בה במשמעות הדרושה לו'.
נראה לי שלא-פחות הגיוני לטעון שהמשמעות באיוב ובתהילים דומה, בדומה לדמיון
הלשוני - 'יחולל אילות' בתהילים, 'חלל אילות' באיוב.

25. אכן אבן עזרא מפרש (שם, ד"ה קול ה' יחולל אילות) שמדובר בגרימה ללידת האיילה:
"...והזכיר אילות כי לידתן קשה והנה הרעם מחוללם והרעם יביא להם החיל מהרה ותלדנה
בהפתח הרוחם האיילה גם בעבור הפחד".

26. אולי ניתן גם לקשר את 'קול ה' יחולל אילות' למדרש הקודם: רק קול ה', התערבותו
והשגחתו (דרך שליחו הנחש-הדרקון), גורם ללידה זו אשר אינה 'טבעית' ואינה 'אוטומטית'.
לידת האיילה, על ייחודה, מבטאת את השגחתו של ה' דרך 'קולו'; וראה בהמשך בספר
הזוהר על הנחש כשליחו של ה' ועל הסוד שבכך.

27. הביטוי 'איילת השחר' מופיע בתהילים כ"ב, א: "למנצח על אילת השחר מזמור לדוד". דעות
הפרשנים חלוקות במשמעות ביטוי זה. ע' חכם (לעיל, הערה 24), עמ' קיד, מציין ש'לא
נתברר פירושו'. הדעות העיקריות על פי 'דעת מקרא' הן: 1. התיבות 'אילת השחר' רומזות
לנעימת-שיר מסוימת, אולי שיר המתאר את 'כוכב השחר' השולח קרני אור כקרני האיילה.

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

דבר אחר מי זאת הנשקפה כמו שחר. ר' חייא בר אבר ור' שמעון בן חלפתא היו מהלכין **בקרוצתא** בהדא בקעתא דארבאל, וראו אילת השחר שבקע אורה לעלות, אמר לו ר' חייא כך היא גאולתן של ישראל... בתחלה היא באה קימעא קימעא, ואחר כך היא מנפצת ובאה, ואחר כך היא פרה ורבה, ואחר כך היא משתבחת והולכת... (מדרש תהילים כב, יג, מהד' בובר צד ע"א).

ההסברים השונים ל'איילת השחר'²⁸ מייחסים, אם בכלל, את הביטוי 'איילת' לאיילה כחיה בהקשר של קרניה הצומחות, בהקשר של יופייה, או בהקשר של יציאתה עם שחר למרעה ובקשר החיבה אליה.²⁹

דומה שניתן לסרטט הסבר סביר המקשר את המדרש להיריון וללידת האיילה. ננסה לבדוק את הביטויים בהם משתמש המדרש:

"בתחילה היא באה קימעא קימעא" - תהליך עליית השחר ארוך כהריונה של האיילה, ויש בו שלבים.

"ואחר כך היא מנפצת ובאה"³⁰ - הלידה עצמה מהירה וללא-הפסק, אף שההיריון כמעט שלא נראה לפני כן. אכן, חלק נכבד של התהליך הידוע כעליית השחר נעלם מן העין.

"ואחר כך היא פרה ורבה" - הביטוי קשור ישירות ללידה וייתכן שהוא מסמל את מספר הוולדות הלא קטן.³¹

"ואחר כך היא משבחת והולכת" - ייתכן לפרש את הביטוי ביחס להתאוששות המהירה של האיילה,³² ואולי ביחס להתפתחותם ולהתחזקותם של העופרים (ראה

בלשון חז"ל 'כוכב השחר' מכונה 'איילת השחר'.² השיר מתאר את יופייה של נערה המשולה לאיילה ולשחר (שה"ש ו', י). השיר אמור היה להיאמר בתפילת השחרית או בזמן הקרבת קרבן תמיד של שחר, והוא מציין את עלייתו והתגברותו של השחר עצמו או של 'כוכב השחר'. האור כך או כך, בוקע כקרני האיילה.

לעיל, הערה 27.

מ' דור (לעיל, הערה 2), עמ' 32, מסביר: "האיילה יוצאת למרעה עם שחר. כנראה בשל החיבה לאיילה יתחיל בה המשורר, 'למנצח על אילת השחר מזמור לדוד'". בזמן המקרא ציפו לשחר שיעלה על מנת לצאת לדרך ואת השחר מסמלת האיילה.

הביטוי 'מנפצת' בוודאי מסמל תהליך מהיר של בקיעה. ראה כאן הדמיון ל'תכרענה' 'תפלחנה', באיוב ל"ט, ג. שמא שאב בעל המדרש את הדימוי 'מנפצת' מתוך הביטוי באיוב? כפי שכתבתי (לעיל, הערה 16) יכול מספר העופרים הנולדים להגיע לארבעה. לרוב נולד זוג עופרים.

וראה בילק"ש תהילים קד (רמז תתפב): "...וכשהיא יולדת מה הקב"ה עושה. ממציא לה עשב והיא אוכלת ומתרפאת".

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

איור מספר 2).³³

אסכם ואומר כי ייתכן גם ייתכן שהקשר בין הגאולה ועליית השחר לבין האיילה נובע מהריונה הדחוי, הארוך, המתעכב והבלתי צפוי ומן הלידה המהירה והרציפה. את הקישור בין הריון האיילה לגאולה ולעליית השחר נמצא בפירוש בזוהר - להלן.

איור מספר 2: עופר בן יומיים של אייל אדמוני (הצילום באדיבות מ' אמיתי, 'יער האיילים').

33. ראה הפסוק באיוב ל"ט, ד (בסיום הקטע שהבאנו): "יחלמו בניהם ירבו בבר, יצאו ולא שבו למו". כל המפרשים שראיתי (ראה למשל 'דעת מקרא') מסבירים 'חלמו' - יתחזקו.

ז. "אילה אחת יש בארץ..."

ספר הזוהר מביא בפנינו את מדרש ה'דרקון-הנחש', שראינו לעיל, בשינויים לא מעטים הנובעים ממגמת בעל הזוהר וממטרותיו. ביטויים נוספים שלהם משמעות מיסטית וסיום מסתורי מאפיינים קטע זה.³⁴

אמר רבי שמעון: חד איילתא אית בארעא, וקב"ה עבד סגיא בגינה, בשעתא דהיא צווחת הקב"ה שמע עאקו דילה וקביל קלה, וכד אצטריך עלמא לרחמי למייה היא יהבת קלין וקב"ה שמע קלה, וכדין חייס על עלמא, הה"ד כאיל תערוג על אפיקי מים.

תרגום הסולם: אר"ש, אילה אחת יש בארץ, והקב"ה עושה הרבה בשבילה, בשעה שהיא צועקת הקב"ה שומע צרתה ומקבל קולה. וכשהעולם צריכים לרחמים על מים, היא נותנת קולות, והקב"ה שומע קולה, ואז מרחם הקב"ה על העולם. ז"ש [= זהו שאמר] כאייל תערוג על אפיקי מים.

וכד בעיא לאולדא, היא סתימא מכל סטירין, כדין אתייה ושוויאת רישא בין ברכהא, וצווחת ורמת קלין, וקב"ה חייס עליה, וזמין לקבלה חד נחש, ונשיך בערייתא דילה, ופתח לה, וקרע לה ההוא אתר ואולידת מיד. אר"ש בהאי מלה, לא תשאל ולא תנסה את ה', והכי דווקא.

תרגום הסולם: וכשצריכה לילד היא סתומה מכל הצדדים, ומשימה ראשה בין ברכיה, וצועקת ומרימה קולות, והקב"ה מרחם עליה, ומזמין לה נחש אחד, שנושך בערותה ופותח אותה וקורע לה אותו מקום, ומולידה מיד. אמר ר"ש בדבר זה לא תשאל ולא תנסה את ה'. וכך הוא דוקא

(ספר הזוהר עם פירוש הסולם, ירושלים תשל"ה, פרשת בשלח, סע' קפב-קפג, עמ' נד).

נשווה את הדגשים התלמודיים לאלה שבזוהר:

"אילה אחת יש בארץ" - מ'אילה זו' שבתלמוד, המייצגת את מין האיילות, אנו עוברים ל'אילה אחת בארץ', המצטיירת כישות מיסטית המייצגת מהות כללית בעולם. לדעתי משמעותה כאן עשויה להיות - 'כנסת ישראל' או השכינה.³⁵

"בשעה שהיא צועקת..." - בניגוד לאיילה במדרש התלמודי שאינה צועקת כלל ('בשעה שכורעת ללדת...'), הרי שהאיילה ב'זוהר' צועקת עבור כל העולם וגם צועקת

34. תודה לבתי כרמית - תמ"ב, על שהביאה מקור זה לידיעתי.

35. על פי 'תשבי', משנת הזוהר א, ירושלים תשמ"ב, עמ' רלז.

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

לקראת הלידה. דומני שההסבר פשוט ומשתלב בקטעי זוהר נוספים בפרשת 'בשלח':
הצעקות הן 'צעקת' בני ישראל וזעקתם - המופיעות פעמים רבות במקרא.³⁶

"היא סתומה מכל הצדדים..." ('סתומה מכל סטריין') - בדומה ל'אבריה צפופין'
או 'רחמה צר' שבמדרש. סביר בעיניי ש'סיטרא' מרמז פה על משהו החורג מן ההיבט
האנטומי של האיברים בגוף האיילה, ושמא מרמז הזוהר על חטאי העם ועל טומאת
מצרים שלקה בה (מ"ט שער טומאה? - סתומה מכל סטריין...).

גם הביטוי **"ומשימה ראשה בין ברכיה..."** אינו מצוי במדרש התלמודי! מדובר
כאן קרוב לוודאי במצב של ריכוז מוחלט, התעלמות ויאווש מן העולם ותליית
התקווה אך ורק על עזרה מבחוץ. זהו ביטוי מיוחד שעשוי לשאת משמעות עמוקה
ואולי מיסטית.³⁷

"נחש... שנושך בערותה..." - בדומה למדרש, אך בהארכה יתרה שבוודאי יש לה
משמעות.³⁸

"ומולידה מיד" - כפי שכבר ראינו מתוך המציאות הניסיונית: ההיריון של
האיילה ארוך וסיומו אינו חזוי, אך הלידה רציפה ומהירה.³⁹

"אמר ר"ש: בדבר זה לא תשאל ולא תנסה את ה'. וכך הוא דוקא...". אכן זה
סיום המרמז על דברים עמוקים ביותר המסתתרים מאחורי קטע זה.⁴⁰

36. אם מדובר על ה'שכינה', בהחלט נוכל גם פה להבין את הצעקות כמאפיינות את ייסורי
השכינה בגלותה יחד עם ישראל.

37. ראה הסיפור בתלמוד אודות רבי אליעזר בן דורדייא (עבודה זרה יז ע"א).

38. לכל נושא הערווה, הקשר לנחש ולחיה - נושא מורכב ביותר - עיין פירוש 'הסולם' לזוהר,
פרשת ויקהל, סע' תפה-תצב, עמ' קנט-קסב. עיין שם בהפניותיו של בעל 'הסולם'.

39. מובן שגם כאן יש להאריך בכל הקשור למשמעות הסימבולית. יש כנראה לקשור את
הדברים ל'בעתה אחישנה'. ראה גם לעיל במדרש תהילים: "מנפצת ובאה".

40. האם הדברים רומזים לנושא הרע ההכרחי להבאת הטוב?! (הנחש המביא ללידה כשלוח
הקב"ה ומכאן להבנת הלידה-הגאולה והתהליכים שלפניה. במישור ההיסטורי מתגלה
התופעה בצורך בגלות מצרים כדי להגיע ללידת העם, ואין כאן מקום להאריך).

אכן בעיניי ב'משנת הזוהר', בכל הקשור ל'איילת השחר', מצאתי קטע המקשר באופן ברור
בין 'איילת השחר', לידת האיילה ובוא הגאולה. מדובר באיילה מסתורית הדואגת למזון כל
העולם, ולאחר חלוקת כל המזון לכל החיות מתקרב הבוקר: "...וכשיבוא הבוקר, הנקרא
שחר, יביא לה חבלי גלות, ולפיכך נקראת 'איילת השחר', על שם קדרות הבוקר, שחבלים לה
כילודה. זהו שכתוב (ישעיהו כ"ו, יז - ש"א): "כמו הרה תקריב ללדת תחיל תזעק בחבליה" (י'
תשבי [לעיל, הערה 35], עמ' רלח. הקטע מתוך הזוהר ח"ג רמט ע"א-ע"ב, וראה הסברו של
תשבי על האיילה-השכינה ה"עומדת ללדת את הגאולה ואת נשמות המשיחים", שם).